

5. Корнилюк Р., Івасів І. Вплив іноземних банків на банківську систему України // Вісник Національного банку України. — №10. — 2011. — С. 84—91.
6. Стельмах В.С. Енциклопедія банківської справи України. — К.: Молодь, 2001
7. Офіційний сайт Національного банку України/ [Електронний ресурс]. — <http://www.bank.gov.ua/>
8. Офіційний сайт електронного ресурсу [prostobankir.com.ua/](http://prostobankir.com.ua/) [Електронний ресурс]. — [www.prostobankir.com.ua](http://www.prostobankir.com.ua)

Стаття надійшла до редакції 02.12.2013

УДК 368.914(477):368.032.1

**Прудь П. В.**, аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

### УЧАСТЬ СТРАХОВИКІВ ЖИТТЯ У НЕДЕРЖАВНОМУ ПЕНСІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ В УКРАЇНІ

**Анотація.** У статті розглянуто основні механізми пенсійного забезпечення в Україні, розкрито особливості участі страхових компаній у наданні пенсійних послуг, проаналізовано сучасний стан розвитку та запропоновано напрями удосконалення пенсійного страхування.

**Ключові слова:** недержавне пенсійне забезпечення, страхування довічної пенсії, страхові компанії життя.

**Вступ.** Ринок страхових послуг відіграє велику роль у забезпеченні стабільності та розвитку національної економіки. Пенсійна реформа в Україні, започаткована в 2004 році, передбачає участь страхових компаній, зокрема, страховиків життя у наданні пенсійних послуг. Це пов'язано з неможливістю солідарної системи забезпечити гідний рівень пенсій. Однак даний сегмент пенсійної системи недостатньо розвинутий і характеризується такими проблемами: недосконалість нормативно-правової бази, низька якість страхових послуг, нерозвиненість фінансових інструментів вкладання капіталу, низький рівень суспільної довіри та платоспроможності потенційних клієнтів, недостатність фінансового потенціалу страховиків тощо. Все це актуалізує дану тему дослідження.

Теоретичні та практичні аспекти розвитку страхування досліджують вітчизняні вчені: Базилевич В.Д., Внукова Н.М., Гаманкова О.О., Осадець С.С., Савлук М.І. та ін. Водночас страхування життя в Україні тільки розвивається, а тому є недостатньо, дослідженим у вітчизняній економічній літературі. Сучасний стан, роль і перспективи недержавного пенсійного забезпечення є об'єктом уваги Зимовця В.В., Ковалю О.П., Корнесва В.В., Петрової Г.Є., Терещенко Г.М. Відзначаючи вагомий внесок зазначених учених у розвиток науки та практики страхування, сьогодні й досі залишається актуальною проблема вивчення особливостей надання пенсійних послуг страховими компаніями.

**Постановка задачі.** Розкрити особливості участі страхових компаній у пенсійному забезпеченні населення, проаналізувати сучасний стан розвитку в Україні, виокремити основні проблеми та запропонувати напрями удосконалення пенсійного страхування.

**Результати.** Вітчизняна пенсійна система представлена трьома рівнями: перший — солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування; другий — загальнообов’язкове державне страхування; третій — недержавне пенсійне забезпечення (розд. I, ст.2) [2]. Кожен із рівнів характеризується своїми особливостями і відрізняються наступними ознаками: за суб’єктами, характером і джерелом сплати внесків, кінцевим одержувачем внесків, можливістю інвестування, успадкуванням пенсійних накопичень, впливом економічних і демографічних факторів (табл. 1).

Таблиця 1

## ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНІВ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Ознака	Рівні пенсійної системи		
	I	II	III
Ціль	соціальний розподіл коштів у суспільстві	гідна пенсія в старості	гідна пенсія в старості
Суб’єкти	страхувальники, Пенсійний фонд, уповноважений банк, організації з виплат і доставки пенсій	страхувальники, Накопичувальний фонд, НПФ, КУА, зберігач, інші суб’єкти	страхувальники, НПФ, страховики, банки, адміністратори фондів, КУА, зберігачі
Характер сплати внесків	обов’язковий	обов’язковий	необов’язковий
Обсяги внесків	встановлюються законодавчо	встановлюються законодавчо	встановлюються за угодою
Джерело сплати внесків	щомісячні автоматичні страхові відрахування із заробітної плати	щомісячні автоматичні страхові відрахування із заробітної плати	добровільні внески згідно угоди
Кінцевий одержувач внесків	пенсійний фонд (державний)	пенсійний фонд (державний), НПФ	НПФ, банки, страховики
Можливість інвестування	відсутня	присутня	присутня
Успадкування пенсійних накопичень	відсутня	присутня	присутня
Вплив економічних і демографічних факторів	пряма залежність	пряма залежність	не існує прямої залежності.

Джерело: складено на підставі даних: [2; 4; 7, с. 11—12].

Перший і другий рівні пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов’язкового державного пенсійного страхування. Однак запровадження другого рівня відкладено у часі у зв’язку із необхідністю створення відповідних соціально-економічних передумов, зокрема, досягнення бездефіцитності бюджету Пенсійного фонду України. Його дефіцит у 2012 році сягнув 27,2 млрд грн, з яких 15,3 млрд грн покривалися за рахунок коштів державного бюджету України [8].

Третій рівень є досить новим напрямом соціального захисту населення. Він представлений недержавними пенсійними фондами, банками та страховими компаніями (які отримали ліцензію на страхування життя). Особливістю недержавного пенсійного забезпечення є добровільна участь фізичних та юридичних осіб.

Недержавні пенсійні фонди беруть участь у пенсійному забезпеченні шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами та вкладниками таких фондів. На відміну від них банки укладають договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Специфіка участі страховиків життя полягає в укладанні договорів страхування довічної пенсії з учасниками НПФ, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду (розд. I, ст.2) [4]. Застрахована особа по досягненню пенсійного віку має право на отримання довічної пенсії або одноразової виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду, облікованих на її накопичувальному пенсійному рахунку. Виплата довічної пенсії здійснюється у строки і в порядку, що визначені договором страхування довічної пенсії [3].

Укладаючи договір (не менш ніж на 10 років), клієнт страхової компанії зобов'язується вносити регулярні щомісячні або щоквартальні платежі до моменту настання пенсійного віку. У свою чергу, страхові компанії зобов'язуються виплатити обумовлену суму та інвестиційний дохід, розмір якого залежить від інвестиційної діяльності страховика. Згідно законодавства кошти резервів із страхування життя не можуть використовуватися страховиком для погашення зобов'язань, не передбачених страховим договором, і не можуть бути включені до ліквідаційної маси у разі банкрутства страховика чи його ліквідації, і підлягають передачі іншому страховику. З метою забезпечення гарантій застрахованим особам держава до страховиків життя висуває певні вимоги, зокрема, мінімальний нормативний статутний фонд страховика життя повинен становити 1,5 млн євро (розд. III ст. 30) [3].

Однією із переваг страхування довічної пенсії є зобов'язання страхової компанії через 10 років після початку дії договору виплатити спадкоємцям страхову суму у разі настання нещасного випадку із страхувальником, навіть якщо клієнт зробив тільки один внесок. Поряд з цим страхувальник може отримати податкові пільги, які у розвинутих країнах є активним інструментом державного стимулювання страхування життя. Відповідно до ст. 164.2.16 Податкового кодексу України пенсійні внески не більше 15 % суми заробітної плати застрахованої особи, сплачені за рахунок підприємства, не оподатковуються за договорами довгострокового страхування життя. Водночас сума страхових внесків не повинна перевищувати суми місячного прожиткового мінімуму, встановленого на 1 січня поточного року, помноженої на 1,4 (ст. 169.4.1) [9, с. 246; 266]. Пенсійні внески, які сплачуються особисто застрахованою особою, не оподатковуються з метою уникнення подвійного оподаткування. Страхові внески, які здійснюються роботодавцями, відносяться на валові витрати підприємства, що зменшує суму оподаткованого доходу. Крім того, не оподатковується податком на прибуток частина інвестиційного доходу від інвестування страхових резервів за договорами страхування життя. Однак в Україні роботодавці мало зацікавлені в пенсійному страхуванні своїх працівників у силу наявності високого рівня тіньової економіки, практики виплат зарплат у конвертах.

При розторгненні договору довгострокового страхування між роботодавцем і страховиком сплачені страхові внески, раніше віднесені на валові витрати підприємства, підлягають оподаткуванню. У такому разі фізична особа може втратити кошти, які вносилися до страхової компанії з метою пенсійного забезпечення, що робить даний вид послуг малопривабливим для працівника.

Ринок страхування життя в Україні розвивається досить повільно, що обумовлено формуванням законодавчого поля, нерозвиненістю фондового ринку, низь-

кою платоспроможністю населення, кризовими явищами в економіці та ін. Так, протягом 2008—2011 рр. спостерігається спадна тенденція зростання кількості страховиків життя (табл. 2), що частково пов'язано із експансією іноземного капіталу та зростанням конкуренції на ринку страхування.

Таблиця 2

## ДИНАМІКА ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИКІВ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Кількість страховиків життя	45	55	65	73	72	67	64
Темпи зростання, %	–	122,2	118,2	112,3	98,6	93,1	95,5
2. Чисті страх. премії за договор. страх. довічн. пенсії, ризику інвал., смерті учасн. НПФ, млн грн	0,058	4,83	35,44	0,086	1,20	2,13	0,35
Частка у чистих преміях страховиків життя, %	0,02	1,07	4,52	0,01	0,15	0,24	0,03
Темпи зростання, %	–	8327,6	733,7	0,2	1395,3	177,5	16,4
3. Чисті страх. премії за договор. страх., якими передб. досягн. застрах. особ. визнач. договор. пенс. віку, млн грн	38,02	40,54	45,42	51,80	60,72	35,20	47,49
Частка у чистих преміях страховиків життя, %	11,8	9,0	5,8	4,7	7,3	3,9	3,5
Темпи зростання, %	–	106,6	112,0	114,0	117,2	58,0	134,9
4. Чисті страх. виплати за договор. страх. довічн. пенсії, ризику інвал., смерті учасн. НПФ, млн. грн.	0,001	0,018	0,035	0,002	0,0	0,0	0,0
5. Чисті страх. виплати за договор. страх., якими передб. досягн. застрах. особ. визнач. договор. пенс. віку, млн грн	1,06	0,82	3,62	5,90	12,26	11,62	12,79
Темпи зростання, %	–	77,4	441,5	163,0	207,8	94,8	110,1
6. Кількість договор. страх. довічн. пенсії, ризику інвал., смерті учасн. НПФ, уклад. протягом звітн. пер.	–	–	–	–	16	44	97
7. Кількість договор. страх., якими передб. досягн. застрах. особ. визнач. договор. пенс. віку, уклад. протягом звітн. пер.	–	–	–	–	2373	825	940
8. Кількість фіз. осіб, застрах. на кін. пер. за договор. страх. довічн. пенсії, ризику інвал., смерті учасн. НПФ	–	–	–	–	108	48	155
9. Кількість фіз. осіб, застрах. на кін. пер. за договор. страх., якими передб. досягн. застрах. особ. визнач. договор. пенс. віку	–	–	–	–	42977	18851	75272

Джерело: складено на підставі даних офіційних сайтів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : <http://www.dfp.gov.ua>; Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] : <http://www.nssmc.gov.ua>

Аналіз даних таблиці показує, що протягом 2009—2011 рр. кількість договорів страхування довічної пенсії зростає, натомість кількість договорів страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою пенсійного віку у 2010 році порівняно з 2009 зменшилася, однак у 2011 році спостерігалось зростання. Це пов'язано із стабілізацією економіки та активізацією ринку страхування життя. Водночас у 2011 році порівняно з 2010 кількість фізичних осіб, охоплених договорами пенсійного страхування, зросла і склала 75427 осіб.

Динаміка перевищення темпів зростання страхових виплат над страховими преміями у 2006—2010 рр. за договорами досягнення застрахованою особою пенсійного віку свідчить про зростання ризиків діяльності страхових компаній, відповідно і майбутніх пенсійних виплат. Як видно із табл. 2, пенсійне страхування в Україні є взагалі нерозвинутим, адже частка чистих страхових премій за договорами страхування довічної пенсії у чистих страхових преміях страховиків життя у післякризовий період склала менше 1 %, натомість аналогічний показник за іншими договорами пенсійного страхування склав близько 4 %. У 2008 році порівняно з 2007 роком чисті страхові премії за договорами страхування довічної пенсії скоротилися, що пов'язано із фінансовою кризою та зменшенням доходів населення.

Одним із важливих аспектів діяльності страхових компаній є їх інвестиційна політика, від якої залежать майбутні пенсійні виплати. На думку окремих учених, саме розмір додаткового інвестиційного доходу є одним із критеріїв спроможності страховика ефективно управляти активами [11, с. 83]. Водночас інвестиційна політика є одним із чинників, якій впливає на рівень ризику страховика поряд із такими як розрахунок страхових тарифів, умови страхування, політика перестраховування та хеджування, політика диверсифікації ризиків [1, с. 108].

З метою зменшення ризикованості інвестування державою законодавчо визначаються напрями вкладання страхових резервів, а саме:

- гроші на поточному рахунку;
- банківські депозити;
- валютні вкладення згідно з валютою страхування;
- нерухоме майно;
- довгострокові кредити для житлового будівництва;
- акції, облігації, іпотечні сертифікати;
- цінні папери, що емітуються державою;
- права вимоги до перестраховиків;
- інвестиції в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України;
- банківські метали;
- кредити страхувальникам — фізичним особам, що уклали договори страхування життя;
- готівка в касі.

При розміщенні коштів страхові компанії повинні керуватися такими основними принципами, як безпечність, прибутковість, ліквідність і диверсифікованість. Основними інвестиційними цілями страховиків життя при управлінні страховими резервами є: мінімізація ризиків при максимальній надійності вкладень; забезпечення доходності вищої за дисконтовану втрату вартості грошей у часі (компенсація інфляційного знецінення) [6, с. 177].

Аналіз розміщення коштів страховиками життя в Україні засвідчує, що основними напрямами вкладання є: банківські вклади, цінні папери, нерухоме майно

(табл. 3). Натомість інвестиції в економіку за напрямками КМУ, довгострокові кредити для житлового будівництва є непопулярними напрямками зосередження страхових резервів страховиків у силу наявності високих ризиків.

Таблиця 3

**СТРУКТУРА АКТИВІВ СТРАХОВИКІВ ЖИТТЯ, ДОЗВОЛЕНИХ  
ДЛЯ ПРЕДСТАВЛЕННЯ КОШТІВ СТРАХОВИХ РЕЗЕРВІВ, % НА КІН. ПЕРІОДУ**

Напрямки вкладень	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Інвестиції в економіку за напрямками КМУ	0,0	0,4	0,7	0,4	0,4	0,4	0,3
Цінні папери, в т.ч.:	23,1	26,5	30,1	32,6	38,9	37,6	39,5
— акції	13,1	6,8	7,1	4,6	8,0	5,9	6,3
— облігації	9,8	12,1	11,6	9,2	3,9	2,6	2,4
— іпотечні сертифікати	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
— цінні папери, емітовані державою	0,2	7,6	11,4	18,8	27,0	29,1	30,8
Банківські вклади	51,4	50,0	49,1	44,3	41,1	43,1	45,9
Банківські метали	0,7	0,9	0,8	1,1	1,1	1,3	0,8
Кредити страхувальникам	0,1			0,04	0,26	0,21	0,17
Нерухоме майно	5,6	7,3	6,2	9,1	7,5	6,5	5,5
Права вимоги до перестраховиків	14,5	10,1	7,0	7,5	6,9	4,6	3,3
Довгострокові кредити для житлового будівництва	—	—	—	0,01	0,01	0,01	0,0
Гроші на поточних рахунках і в касі	4,7	4,8	6,1	4,91	3,9	6,2	4,5

*Джерело:* розраховано на підставі даних офіційного сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Як видно із таблиці, майже половина коштів інвестується у банківській депозити, що є досить ризикованим, враховуючи перманентність кризових явищ у банківській діяльності. Основною проблемою для страховиків залишається недостатність ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної інвестиційної політики. Зокрема, у 2011 році інвестиційні доходи від розміщення резервів за договорами страхування довічної пенсії, ризику інвалідності, смерті учасника недержавного пенсійного фонду, за договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою, визначено договором, пенсійного віку зменшилися порівняно з 2010 роком на 52,3 % та 35,2 % відповідно (рис. 1).

Порівняно із банками у страхових компаній менше можливостей отримання вищого інвестиційного доходу, так як вони обмежені у виборі інструментів інвестування. Проте страховики зобов'язані гарантувати мінімальні розмір пенсії та інвестиційний дохід, що є ключовою відмінністю від недержавних пенсійних фондів, який не має право встановлювати мінімально гарантовану норму інвестиційного доходу за будь-якою пенсійною схемою [5, с. 100—101]. Поряд з цим страховики життя не зобов'язані створювати Фонд страхових гарантій. Так, у разі настання неплатоспроможності страховика страхувальник ризикує втратити страхову виплату. Задля посилення захисту майнових прав страхувальників Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових

послуг, розроблений проект Закону «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя» [10], який гарантував би страхувальникам відшкодування розміру страхової виплати або викупної суми, передбаченої договором страхування життя, укладеним після набрання чинності цим законом. Проте Нацбанк не підтримав прийняття даного законопроекту, а для самостійного адміністрування Фонду гарантування страхових виплат необхідні значні фінансові ресурси, що зумовить зростання навантаження на страховиків.

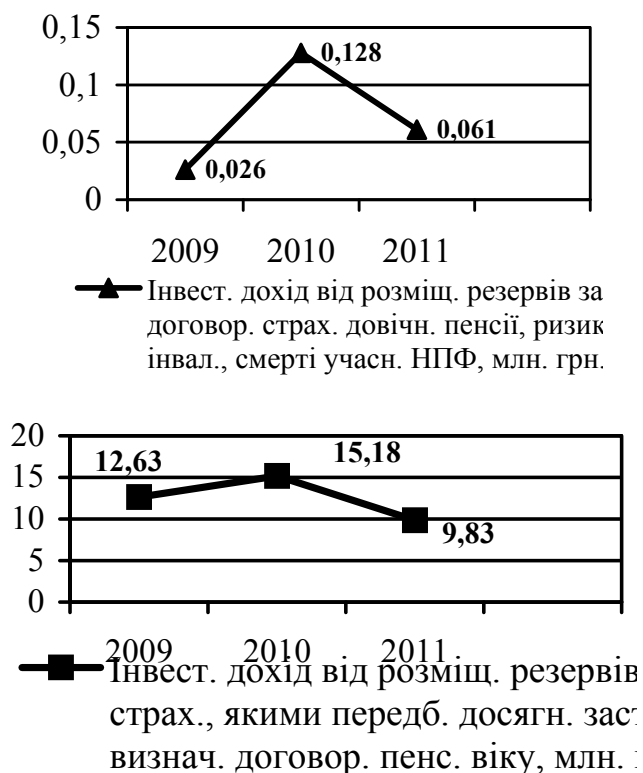


Рис. 1. Динаміка інвестиційних доходів страховиків життя від розміщення страхових резервів протягом 2009—2011 років

**Висновки.** Таким чином, компанії із страхування життя беруть участь у системі недержавного пенсійного забезпечення шляхом укладення договорів недержавного пенсійного страхування, (забезпечення додаткової пенсії при досягненні пенсійного віку та страховий захист на випадок смерті чи інвалідності), договорів страхування довічної пенсії (страхування довічного ануїтету з коштів, накопичених НПФ), участі у колективних програмах страхування ризику настання інвалідності або смерті учасників НПФ відповідно до законодавства.

Пенсійне страхування є одним із механізмів соціального захисту населення, водночас потужним джерелом інвестицій у вітчизняну економіку, оскільки дозволяє акумулювати значні фінансові ресурси на довгостроковий період. Однак в умовах фінансово-економічної нестабільності, низького рівня суспільної довіри до системи недержавного пенсійного забезпечення, нерозвиненості вітчизняного фондового ринку та фінансових інструментів вкладання капіталу, недосконалісті

нормативно-правової бази, низької платоспроможності потенційних клієнтів участь страхових компаній у пенсійному забезпеченні є незначною. Вирішення означених проблем стимулюватиме розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Забезпечення інформаційної прозорості діяльності страховиків, державної підтримки шляхом надання гарантій, удосконалення системи диверсифікації страхових резервів сприятиме зростанню довіри громадян до страхових компаній.

### **Література**

1. *Єрмошенко А.М.* Нова політика у сфері платоспроможності страхових компаній європейського співтовариства / А. М. Єрмошенко, В.В. Поплавська // *Фінанси України*. — 2007. — № 11. — С. 103—109
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV від 09.07.2003. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Закон України «Про страхування» № 85/96-ВР від 07.03.1996. [Електронний ресурс] — Режим доступу : URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV від 09.07.2003 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. *Зимовець В.В.* Фінансове посередництво: Навч. посіб. / В.В. Зимовець, С.П. Зубик. — К.: КНЕУ, 2004. — 288 с.
6. *Корнєєв В.В.* Фінансові посередники як інститути розвитку: Монографія / В.В. Корнєєв. — К.: Основа, 2007. — 192 с.
7. *Коваль О. П.* Перспективи впровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні: вплив на економічну безпеку [Текст] : монографія / О. П. Коваль. — К.: НІСД, 2012. — 240 с.
8. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>
9. Податковий кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 21 лют. 2011 р.: (офіц. текст). — К.: ПАЛИВОДА А. В., 2011. — 512 с.
10. Проект Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>
11. *Терещенко Г. М.* Проблеми розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні / Г. М. Терещенко, Т. А. Мусатова // *Фінанси України*. — 2008. — № 12. — С. 76—88.

*Стаття надійшла до редакції 02.11.2013*